

МДҲ МАМЛАКАТЛАРИ ПЕНСИЯ ТАЪМИНОТИ МУАММОЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ЕЧИМИ

Турсунов Жаҳонгир Пулатович

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси
доценти, PhD

Нормахматов Фазлиддин Нуриддин угли

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси
тингловчиси

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10500344>

ARTICLE INFO

Received: 4th January 2024

Accepted: 12th January 2024

Online: 13th January 2024

KEY WORDS

Пенсия, пенсия таъминоти,
пенсия ислохотлари, иш
стажи, бандлик, демография.

ABSTRACT

Бу мақолада МДҲ мамлакатларида пенсия таъминотининг ўзига хос хусусиятлари, унинг асосий турлари, МДҲ мамлакатларида пенсия таъминоти билан боғлиқ амалдаги ҳолатнинг таҳлили, фуқароларнинг пенсия таъминоти билан боғлиқ мавжуд муаммолар ва уларнинг ечимларига қаратилган ислохотларнинг асосий йўналишлари тадқиқ этилган. Мақолада МДҲ мамлакатларида пенсия таъминоти учун талаб этиладиган пенсия ёши, пенсия миқдорларининг мамлакатда белгиланган минимал истеъмол савати билан боғлиқлиги кўрсаткичи таҳлили келтириб ўтилган. Шунингдек, аёллар ва эркакларнинг пенсия таъминотиغا мурожаат қилиш ёши ва иш стажи ўрганилган.

Кириш

Бугунги кунда пенсия таъминоти муаммоларини ўрганиш тобора долзарб бўлиб бормоқда, чунки у меҳнатга лаёқатсиз, кари ёшдаги инсон капиталини фаровонлик ва моддий қўллаб-қувватлашнинг асосий манбаи бўлиб хизмат қилади. Пенсия таъминоти-бу турли сабабларга кўра меҳнатга лаёқатсиз бўлиб қолган одамлар учун моддий таъминотнинг пул шакли.

“Халқаро меҳнат ташкилотининг “Ижтимоий ҳимоянинг минимал даражалари тўғрисида”ги тавсияларида”[1], барча мамлакатлар ўз фуқаролари учун минимал ижтимоий ёрдамнинг базавий даражасини кафолатлашига эришиши лозимлиги таъкидланган бўлиб, ўз навбатида, ижтимоий ёрдамнинг базавий даражасини кафолатлаш фуқароларнинг пенсия таъминотини ҳам назарда тутди ва иқтисодий ислохотлар шароитида инсон учун муҳим ижтимоий кафолат сифатида намоён бўлади. Жаҳон банки томонидан 1994 йилда нашр этилган “Глобал қариш инқирозидан огоҳлантириш”[2] номли ҳисоботдан сўнг, дунёнинг кўпгина мамлакатларида пенсия таъминоти билан боғлиқ ислохотлар амалга оширила бошланди.

Адабиётлар шарҳи

Мамлакат фуқароларини ижтимоий ҳимоялаш ва уларнинг пенсия таъминоти масалалари қатор хорижий ва маҳаллий олимлар томонидан ўрганилган бўлиб, уларда пенсия таъминотида юзага келаётган муаммолар ва уларнинг ечимларига оид муаллифлар фикр-мулоҳазалари қайд этилган.

Тадқиқот методологияси.

Мақолани тайёрлаш жарёнида эмпирик таҳлил, гуруҳлаш, таҳлил ва синтез, таққослаш, истиқболли прогнозлаштириш усулларида фойдаланилган.

Таҳлил ва натижалар.

Мамлакатда аҳолининг пенсия таъминоти даражаси устувор равишда ижтимоий ҳимоя тизимининг қай даражада ривожланганлиги ва мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражасига боғлиқ. Ҳар иккала омил, ҳамда пенсия таъминоти даражаси мамлакатдаги тарихий, маданий, иқтисодий ва ижтимоий шарт-шароитлар билан белгиланади. Пенсия тизимларини ташкил этишга доир қонунчилик меъёрларида алоҳида тамойиллар қайд этилмаган ва фикримизча пенсия таъминотининг асосий қоидалари қуйидагилардан иборат бўлиши мақсадга мувофиқдир:

- аҳолини максимал даражада пенсия тизимига қамраб олиш;
- пенсия юкини пенсия тизими субъектлари ўртасида адолатли тақсимлаш;
- қариликда йўқотаётган даромадини маблағ билан таъминлаш;
- етарли меҳнат стажига эга бўлмаган фуқаро тоифалари, боқувчисини йўқотган фуқароларни камбағалликдан ижтимоий ҳимоя қилиш;
- инфляция, иш ҳақларининг ошиши ва ҳаёт сифатининг кўтарилиши каби омилларни ҳисобга олган ҳолда пенсияларни индексация қилиш.

Пенсия тизимларини ташкил этишнинг халқаро тажрибалари шуни кўрсатмоқдаки, бугунги кунда оптимал бўлган пенсия таъминоти тизимлари мавжуд эмас, чунки миллий пенсия тизимларининг амал қилишининг макроиқтисодий ва ижтимоий-маданий муҳити ҳам ўзгармоқда. Пенсия тизимларини оптимал тузилиши, маълум бир давлатни аниқ бир даврда уни демографик, иқтисодий ва ижтимоий-маданий ҳолатига, шунингдек, ушбу давлат ўз олдида қўйган мақсад ва вазифаларига мос бўлишини таъминлайди.

Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги (МДХ) давлатларида ҳам охириги йилларда пенсия таъминоти бўйича қатор ислохотлар ўтказилмоқда. МДХ давлатларидаги пенсия таъминотининг асосий муаммолари таркибига шахсий жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тизимининг ривожланмаганлиги, пенсия миқдорларининг юқори эмаслиги ва уларнинг ХМТнинг 102-сон “Ижтимоий таъминотнинг минимал меъёрлари ҳақида”ги Конвенциясида[10] кўрсатилган минимал 40%ли қоплаш коэффицентига мос эмаслиги, баъзи давлатларда пенсия миқдорларининг яшаш минимуми билан мувофиқлаштирилмаганлиги, аҳолини пенсия таъминоти билан тўлиқ қамраб олинмаганлиги, иқтисодиётда иқтисодий фаол аҳолининг расмий бандлиги даражасининг пастлиги, ишсизликнинг мавжудлиги ва меҳнатга ҳақ тўлаш миқдорларининг юқори эмаслиги, мамлакатлар демографик ҳолатининг ўзгариши кабиларни келтириш мумкин.

1-жадвал

МДХ давлатларида ёшга доир пенсия таъминоти билан боғлиқ ислохотлар ва уларнинг кўрсаткичлари [3]

Мамлакат номи	Пенсия тайинлаш учун талаб этиладиган минимал меҳнат(суғурта) стажи		Умумий асосларда пенсияга чиқиш ёши		Ўртача умр кўриш давомийлиги, йил	
	эркаклар	аёллар	эркаклар	аёллар	эркаклар	аёллар
Озарбайжон	Шахсий ҳисобрақамдаги суғурта капиталини кутилаётган пенсия тўловлари ойларига бўлиш натижаси ¹		1.07.2018 йилдан		73,1	77,8
			63 йил 6 ой	60 йил 6 ой		
			1.07.2019 йилдан			
			64 йил	61 йил		
			1.07.2021й.	1.07.2027		
			65 йил	65 йил		
Арманистон	10 йил		63 йил		71,9	78,7
Белорусия	1.01.2019 йилдан				69,3	79,2
	17 йил		61 йил 6 ой	56 йил 6 ой		
	1.01.2025 йилдан		1.01.2022 йилдан			
	20 йил		63 йил	58 йил		
Грузия	5 йил		65 йил	60 йил	73,8	80,8
Қозоғистон	25 йил	20 йил	1.01.2019 йилдан		68,7	76,9
			63 йил	5 йил		
				1.01.2027 йилдан		
Қирғизистон	25 йил	20 йил	63 йил	63 йил	67,2	75,4
				58 йил		
Молдова	15 йил		1.07.2018 йилдан		69,4	77,0
			62 йил 8 ой	58 йил		
			1.07.2019 йилдан			
			63 йил	58 йил 6 ой		
				1.01.2028 йилдан		
				63 йил		
Россия			1.01.2019 йилдан		67,5	77,6

1 Ушбу натижа минимал белгиланган пенсиядан ошса ёки тенг бўлса, шахс суғурта стажидан қатъий назар пенсия олиш ҳуқуқини олади.

	10 йил		60 йил 6 ой	55 йил 6 ой		
	1.01.2024 йилдан		1.01.2023 йилдан			
	15 йил		65 йил	60 йил		
Тожикистон	25 йил	20 йил	63 йил	58 йил	73,0	76,9
Ўзбекистон	7 йил		60 йил	55 йил	71,3	76,1
Туркманистон	5 йил		62 йил	57 йил	64,7	71,7
Украина	1.01.2019 йилдан				67,0	76,8
	26 йил	60 йил	59 йил (1.04.1960-30.09.1960 даврда туғулганлар учун)			
	1.01.2021 йилдан					
	28 йил	60 йил	60 йил (1.04.1961 йил ва ундан кейинги даврда туғулганлар учун)			
	1.01.2028 йилдан					
	35 йил					

МДХ давлатларидаги пенсия таъминоти борасидаги ислохотлар ўзига ҳос мамлакат принципларига асосланганлигини кўришимиз мумкин. Деярли МДХ давлатларининг кўпчилигининг пенсия таъминоти борасидаги ислохотларида пенсия ёшини ошириш, минимал талаб этиладиган меҳнат стажи меъёрларини ошириш билан боғлиқлигини кўриш мумкин. Бу ислохотларнинг асосий мақсади мамлакатларда демографик ўзгаришларни ҳисобга олган ҳолда, пенсия жамғармаси молиявий барқарорлигини таъминлашга қаратилган.

Хулоса ва таклифлар

1. Пенсия миқдорларини пенсионерларнинг турмуш фаровонлигини таъминлашга етарли бўлиши, қолаверса пенсионерларнинг истеъмол савати билан боғлиқ “тирикчилик минимуми” даражасига етказиш мақсадида МДХ давлатларида уч даражали пенсия тизимини ташкил этиш мақсадга мувофиқ.
2. Яширин иқтисодиётда банд бўлган аҳолининг расмий фаолият юритишини таъминлаш, миграция соҳасидаги бандликни пенсия таъминоти қамровини ошириш, ўз-ўзини банд қилган аҳолининг пенсия қамровини ошириш ҳисобига базавий пенсия миқдорини ҳисоблашда олинadиган ўртача иш ҳақлари миқдорининг чегарасини белгилаш амалиётидан босқичмабосқич воз кечиш, ижтимоий адолат принципларини таъминлашга имкон беради.

References:

1. Халқаро Меҳнат Ташкилотининг “Ижтимоий ҳимоянинг минимал даражалари тўғрисида”ги тавсиялари №202. Женева. 14 июнь 2012 йил.
2. Averting the old age crisis. A World Bank Policy Research Report. Published for the World Bank Oxford University Press. New York.1994 y.
3. <http://documents.worldbank.org/curated/en/973571468174557899/pdf/multipage.pdf>
4. Вахабов А.В., Мажидов Н.М. “Жамғариб бориладиган пенсия жамғармасининг Ўзбекистонда инвестиция сиёсатини амалга оширишдаги роли” Монография. Тошкент, Университет. 2017 й. 127 б.
5. www.apsf.ru - Халқаро пенсия ва ижтимоий жамғармалар ассоциацияси расмий сайти маълумотлари.
6. Халқаро Меҳнат Ташкилотининг 1952 йил 4 июндаги “Ижтимоий таъминотнинг минимал меъёрлари тўғрисида”ги 102-сонли конвенцияси 11. Хамдамов Ш.К. “Пенсия таъминотининг хориж тажрибаси”. “Логистика ва иқтисодиёт” электрон илмий журнали. 2021 й. 4-сон, 285 б.
7. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). World Population Prospects 2019: Highlights (ST/ESA/SER.A/423).